

Patkányok

I.

Kessel utolsó pillanatig dolgozott. Csak akkor tette le tollát, mikor élesen felbődült a gyár szirénája.

Gondosan elrakosgatta írószereit, a könyvelési lapokat és mellékleteket bezárta a vasszekrénybe s lassan a fogashoz lépett. Miután felvette sűrű felöltőjét s puhakalapját, átható, hűvöskék szemével még egyszer végignézett osztályán s száraz »Jónapot«-tal elköszönt. A többiek szinte felszabadultan lélegzettek fel, midőn nehéz szótalanságot árasztó, tompa alakja eltűnt az ajtóban.

Otthon, az előszobában, ugyanazzal az egyenletes gépiességgel szabadult felöltőjétől, kalapjától, majd szélesre tárva az ajtót, megszokott átható nézésével belépett az izléses ebédlőbe.

Az asztalon, hófehér terítőn, már ott párolgott a jóillatú leves, melyet pontosságához szoktatott felesége — egy magas, lágytestű, barna asszony — már előre betálalt. Mint rendesen, akkor is állva várta az urát, csak egyetlen kislányuk asztalkendőjén igazított még valamit. A vézna, sápadt, nagyszemű gyermek — kissé elfelejtkezve — valamivel tovább maradt ülve, úgyhogy atyja érkezéére ijedtségbe dermedt »Kezit csókolom«-mal ugrott fel székéről.

Kessel fukar köszöntéssel telepedett az asztalhoz, maga elé húzta a levesestálat, szinte parancsoló elsőbbséggel kimert magának, azután felesége elé tolta.

A korán elhervadt asszonynak már rég nem fájt ez a tapintatlan bánásmód, s a házi békesség kedvéért úgyszólván ellenvetés nélkül alkalmazkodott ura megrögzött rigolyáihoz. Egykedvűen kimert hát a gyerekek s magának s szótlanul kanalazni kezdte a levest.

S mialatt csendben folytatódott az ebéd, Kessel gyér, hajszálakkal övezett parancsoló homloka, az alatta meghúzódó üvegkék szemmel s horgas orral, szinte a nyaktól elválva lebegett az asztal gőzpárájában.

¹ Szirmai Károly, régi, háboru-előtti „Kalangya” főszerkesztője, Szenteleky Kornél kortársa és barátja, akinek nagy érdemei voltak a (háboru-előtti) vajdasági magyar írás első lépéseinél.

A kitűnő novellista — aki különben 1941-ben lemondott a „Kalangya” szerkesztéséről —, ezzel az írásával jelentkezik a „Hid” régi és különösen új olvasói előtt.

Végre lepergett a kínos együttlét félórás ideje, de közben alig hangzott el egy-egy szó, az is csak a szokásos száraz érdeklődés vagy riadtan rebbenő válasz formájában.

Kessel ezután felállt, átment a másik szobába s letelepedett a rádióasztalkához, várva, hogy minő új izgalmakkal keveri-kavarja a távolból kilökött hirhang a kínos kötelességekbe dermedt élet rettentő egyhangúságát. Mert fel-fellobbanó érdeklődést már csak a hírek, az újságok jelentettek, öntudata mélyén tőlük várt valami hirtelen, maga se tudta minő felszabadulást.

De míg a híreket hallgatta, örökké lesben álló éberségét nem kerülhette ki, hogy odakünn lassan nyílt az ajtó s elfojtott, izgatott sutogás vitázott valamiről. S bár az egész alig tartott egy-két percnél tovább, Kessel, aki mindent tudni akart és mindent számonkért, a hírszolgálat befejezése után ridegen vonta kérdőre feleségét:

— Ki járt itt előbb?

— Csermákné.

— Mit akart?

— Kötszert kislánya részére.

— Adtál?

— Még nem.

— Megtiltom, hogy adj.

— De ha annyira szüksége van rá. — Seholsem tud kapni — vetette utána tétován, enyhítésképpen.

— Akkor sem!

— Istenem, ha látnád, milyen beteg...

— Nincs, megmondtam.

— Szegény kisleány...

— S ha nekünk fog kelleni, mondd, ki ad majd néked? Mondd, kicsoda? — Úgy-e, erre nem gondoltál?

— Különben is — folytatta pillanatnyi szünet után — elég volt már Csermákné örökös koldulásaiból. Mindig s mindenért itt lóg a nyakadon, — nem akarom többé látni! — Megértetted?

— Meg.

— Nohát. Ez legyen az utolsó!

Ezzel hátat fordítva, szokásos telepi sétájára indult. Mert Kessel mindent saját szemével akart látni, mindent személyesen ellenőrizni.

Délutáni sétáiról elmaradhatatlan, vastag, elefántcsontgombos botjával lassan ballagott végig a hámló falú, sanyarú munkáslakások során.

Aznap délután különösen az asztalosmunkák érdekelték. Mert a sunyiképű, vöröshajú, rókaarcú emberke, akit a műszaki vezetőség rendelt ki, sehogysem volt inyére. Mintha szántszándékkal húzta-halasztotta volna a munka befejezését. Pedig ugyancsak kenetesen tudott himelni-hámolni, ígéretet. S hogy ez az ember még nazarénusnak vallotta magát! — dohogott méltatlankodva. S a befejezetlen munkával kapcsolatban az előhírnökeit küldözgető, közelítő télre gondolt, a hidegesős, zimankós novemberi napokra, melyek oly vigasztalan-komorán bandukoltak egymás nyomába. A nyomorúságos munkáslakások, ezek a jellegzetes »patkányfészkek« — ahogy Kessel nevezni szokta őket magában — pedig ott álldogáltak, védtelenül kiszolgáltatva az időjárásnak, tátongó ajtóhasukon besüvitett a szél, bevart ablakszemükön bevágott az eső, — a sötéten ásitó réseket be kellett deszkázni, a korhadt ablakkereteket

újakkal kicserélni, a cincogó pléhtáblák helyett fénytereszítő üveget vágni. Igen, mindennek ellenőrzése is megsokasodott feladatai közé tartozott. S Kessel fáradhatatlanul ellátott mindent, mert a kötelességteljesítés csontjába, vérébe, idegeibe maródott. De hogy kinek kellett dolgoznia, kinek a parancsait végrehajtania, régi vagy új gazdának, tökéletesen mindegy volt számára. Természetes, hogy Kesselt, ezt a megkeményedett, rideg kötelességembert, mélyen felháborította, hogy a tervszerűen előirányzott, amúgyis szűkösen mért faanyagból néhánynak bővebben jutott, másoknak alig. S ha felháborodása természeténél fogva nem is jelentkezett zuhatagos kitörésben, az a néhány szó, mellyel nekirontott a megszeppent emberkének, élesebben, megfélemlítőbben csattant minden paskoló szóviharzásnál.

— Mit fizettek magának azok az emberek? — fúródtak bele kérlelhetetlen szavaival átható, üveggék szemei a megriadt emberbe.

— Csak még egyszer tapasztaljak hasonlót, itt mondom, nem viszi el szárazon — fenyegette meg távozóban.

S folytatta abbamaradt teleszemléjét.

Az egyik közben, többnyire rongyos és elhanyagolt, de jókedvű gyerekek játszottak, ugráltak, hancuroztak, fittyet hányva a meghűvösödött, naptalan időnek. Néhányan — Kessel legnagyobb bosszúságára — sáros lapdát verdestek a málló vakolatú falhoz, mások viszont sikongva szaladoztak, röpdöstek, akár a visongva karikázó sarlósfecskék. Eszeveszett száguldásuk többször csak a közelben rohanó patak partjánál torpant meg. Annál a patakénál, mely valahonnan északról, lejtős hegyoldalakról indult, de még, a síkságon is, csattogva, sisteregve marta, harapdálta az iromba kövekkel és sulykolt cölöpökkel kivert agyagpartot. Annál a pataknál, mely évek húzódo során már gyöngye gyermekáldozatot is követelt, mert a kezeit tördelő anyát elorozta otthonról a munka, a szükség.

Kessel pillanatra megállt, s a nélkül, hogy egy szót is kiejtett volna, ránézett a lapdát verdeső gyerekekre. Azok, mintegy megütve, hirtelen abbahagyták a játékot s eloldalogtak. A többiek szintén sietve húzódtak el a közelből.

Csak egyetlen kisgyermek nem ijedt meg a rettegett embertől. Ott kukucskált csillagnézésű testvérével a belső házsarok mögött, majd lopakodva elősettenkedett s ártatlan gyermekmosolyra fakadó arccal hirtelen Kessel felé iramodott, hogy játékos, jókedvű kiskutyaként körülcsaholja, körülugrálja, majd tapsikálva ismét visszafusson, bújocskát játszva a házsarok védelmében.

Kessel meglepetéssel nézett a két gyerek felé s ajkára akaratlanul buggyant a szó:

— Patkányok...

A puszta jelző azonban nem elégítette ki, mert gondolatban még sietve kiegészítette:

— De kedves kicsi patkányok...

S bár arca a különös szeretetnyilvánításra sem változott, kezdetben furcsa elnézésféle lopakodott a ridegszívú emberbe. Csak később nyerte vissza korábbi közömbösségét, s már alig vette észre a naponta eléje szaladó fiucskát.

II.

November dereka felé járt az idő. Az éjszakából előmerülő tájak megszakállosodva rajzolódtak ki, majd újból csurgós-csepegősre vált minden.

A kis nazarénus asztalos teljesen elkészült munkájával, úgyhogy a kóbor pusztai szél már nem rimánkodhatott be az ajtókon s a gyér tüzelőből csiholt meleg sem illanhatott el nyitott üvegszelelőkön.

Kessel, mielőtt végkép behúzódott volna hosszú, téli medvemagányába, még ki-kiballagott elmaradhatatlan botjával, de már nem volt mit vizsgálnia, ellenőriznie, helyrehoznivaló ugyan még akadt, sőt több is a kelleténél, de ez már nem tartozott reá, ő sohasem volt kezdeményező, tervmegpengető, csak rendeletvégrehajtó. Korábban, pályája elején, kétségtelenül néki is voltak elgondolásai s javaslatai, de a tapasztalat korán arra intette, hogy jobb hallgatni, félreállni, hallgatni a tökéletes megsüketülésig s megnémulásig. Mert nem ajánlatos mindent észrevenni vagy lyukas fenekű ügyek szószólójává elszegődni, több a becsülete annak, aki gyűjt, őriz, gyarapít, mint aki máséból oszt, tékozol, jótékonykodik. Nem csoda hát, ha Kesselben nem csupán a kötelességérzet fejlődött ki szokatlan mértékben, hanem a takarékoság is. A régi gazdánál, hogy kaptárba gyűjtsön, az újnál, hogy a szűkösen csurranó anyagot se fecsérelje akármire. A szegényember ily éberörkődés mellett bizony továbbra is csak szegényember maradt, mert vajjon ki vállalkozott volna nyűgös bajai bátran kiálló szószólójának?

Am Kesselt már rég nem zaklatták ily gondolatok. Egyenletes lép-tekkel haladt tovább, majd rátért a feltöltött patakpartra, s lenézett a megduzzadt, sárgahabosan sistergő, forrongó vízre, melyet valamikor még meg akart fékezni. Közben dehogy is jutott eszébe, hogy egy-egy alámosott körökre valamelyik gyerek ráléphet, egy-egy víz fölé nőtt gyöngye fűzagra felmászhathat, s egy őrizetlen-óvatlan pillanatban már itt a szerencsétlenség. Dehogyan gondolt ilyesmire, csak lépkedett egykedvűen tovább, néhol szétverve botvéggel egy feketén porzó pöffetegfészket. Majd letért a telepi ólak irányába, ahol a vízpartról előszemtelenkedő patkányok olykor együtt lakmároztak a disznókkal. De átvágva a lakások felé, már újból az iroda járt eszébe, a szék, amely várja, az asztal, ami szólítja s az örökös számerdő, mely sok másnak annyira megjárhatatlan sűrű.

III.

November vége felé, egyik késődélelőtt, Kessel íróasztalán sürgető csilingeléssel megszólalt a telefon. Az ügyeletes kezelő jelentette, hogy a munkások lakótelepén szerencsétlenség történt: egy kisfiú belefulladt a patakba. — Kérnek további intézkedést.

Kessel, aki kezdetben közönyösen hallgatta a hírt, hirtelen támadt érdeklődéssel megkérdezte:

— Nem tudja véletlenül, kicsoda?

— De igen, Juhász Andrásék Pistikéje.

— Kérem, rendeljen részemre azonnal kocsit s egy másikat küldessen mindjárt az orvosért.

S maga elé tűnődve, letette a hallgatót.

Úgy rémlett neki, mintha azt a kisleányt is így hívták volna. Vagy talán rosszul emlékeznek. Elvégre annyi az apró gyerek a telepen, ki tudná valamennyi nevét megjegyezni. Különböző bizonyára a frissen halott név űz vele csalóka játékok. — Vagy talán mégis?...

— Eh! — csapta el a céltalan találgatást — hia kimegy, úgyis megtudja. S ki kell mennie, az igazgató távollétében mindig reá hárul az ilyen feladat. De míg az orvos ideérkezik. Az orvos, aki ott lakik, a harmadik faluban... Késő lesz, vagy már amúgyis késő. Mégis, hátha még meglehetne menteni. Valakitől már hallott ilyen esetről. Meg kellene itt is kísérlni. S hajszolt gondolatai kavargó gomolygásából ismét felmerült a játékos fiucska képe, amint mosolyogva, tapsikáló lábaival feléje iramodik...

De már az iroda elé állt a kocsi.

Kessel sietve vette kabátját-kalapját.

— Ha valaki keresne — szolt oda elmenőben helyetteséhez — a lakótelepre mentem, de háromra ismét itt leszek.

S elsietett.

IV.

Midőn odaért a kocsival, a munkásasszonyok és gyerekek még mindig ott tolongtak az esemény színhelyén, sőt néhány öreg, megrokkant munkás is azon fáradozott, hogy keresztülfurakodjék az embersűrűn. Ám hiába volt minden igyekezet, az előbb érkezettek szinte megvívhatatlan falként vették körül a helyet, ahonnan a sírás kihallatszott. Bizony, ide már elkésve érkezett — állapította meg Kessel, s utat kért, hogy kötelességszerűen megnézze, mit lehetne tenni, segíteni.

Az összeszorult tömeg engedelmesen vált szét. Kessel azonnal bejuthatott, de hirtelenében nem látott mást, csak egy kicsiny, görcsbéhusított lábú, oldalán fekvő gyermeket, akit ráboruló anyja sírva csókolgatott, mialatt az apa — egy szőkebajszú, vékony, könnyeit morzsoló ember — hajadonfővel állt mellette. Kessel nyomban ráismert Juhász Andrásra, a gyár egyik derék és szorgalmas munkására.

Őszinte részvéttel fordult felé, de nem tudott szavakat találni, hogy szánakozásának kifejezést adjon, rideggé keményítő esztendő során leszokott az ily szavakról, a melegen felbuggyanó érzések sokszor oly jóleső megnyilvánulásairól. Csak tiszteletet adón levette kalapját, kezét nyújtott az összetört embernek s kérdezősködni kezdett, hogy mikor, miképpen történt a szerencsétlenség, megkísérelték-e magához téríteni, a kisleány szívét dörzsölni, karjait tornáztatni s rátért mindenre, amit tudomása szerint vízbefulladás esetén alkalmaztak. De a sovány, szőkésbajszú ember csak tehetetlenül rázta fejét:

— Mindent, mindent megkíséreltünk, de hiába.

Kessel csak most hajolt le a ponyvadarabkán fekvő gyermekhez, hogy megnézze arcát, melyet az édesanya még mindig sírva csókolgatott, ám nem tudott odaférfközni, úgyhogy a vékony, szőkésbajszú ember megérintette felesége rázkodó vállait.

— Teréz! — Teréz! — Itt van Kessel úr, látni szeretné Pistikét.

— Kessel úr — emelkedett fel az asszony kábultan, könnyes arccal, gépiesen ismételve férje szavait:

— Pistikét... — Itt van — mutatott rá kezével s újra rárokkadt.

De Kessel már meglátta az arcot s éppen eleget látott. — Hát mégis csak jól emlékezett, hát mégis a kedvesen mosolygó, tapsikálva futkosó fiucska volt az áldozat... Ezentúl nem fogja többé látni, délutánonként nem fog már eléje szaladni.

S hosszan elnézte, mint fekszik odalenn összekuporodva, mozdulatlanul, megdermedten, majd a körötte állókra siklott a tekintete, a közőmbös, kíváncsi, részvételtjes arcokra, s szinte bosszankodott, hogy még mindig ott ácsorognak, miért nem mennek tovább, haza vagy a dolgukra, hát még mindig nem volt elégük a szomorú látványosságból?

Önkéntelenül megkeményedett az arca, elfordult, elköszönt a le-sujtott apától s hazament.

Mikor megérkezett a kocsí az orvossal, még egyszer visszajött. — Hátha tenni lehetne még valamit, de már nem lehetett, késő volt.

V.

Este, vacsora után, szokása szerint elővette az újságokat, de a hírek, melyeket többé-kevésbé már ismert, aznap nem érdekelték. Nem járt jobban a rádióval sem, gondolatai fegyelmetlenül össze-vissza csatangoltak, megszokott, rideg hangulatán hirtelenül rés támadt. Hogy aznap tegnap vagy tegnapelőtt-e, erről nem tudott számot adni. Csak egyszerre kizökkent korábbi, hűvös, egyenletes nyugalomból. Hangulatába új, idegen áramlat keveredett. Kellenetlen, nyugtalanító, még akkor sem szabadult tőle, mikor később nyugovóra tért.

A többiek már elaludtak, ő még mindig álmatlanul meredt a fekete éjszakába. Hiába égett a házsarkon lámpa, a sötétséget nem tudta átverni. Az égboltot teljesen beborították a fekete felhők, a fákról pedig szakadatlanul csurgott-csepegett az eső s csattogva paskolta a barna leveleket. Minden ázott és rothadt s a rothadás az egész mindenséget betöltötte. A temetőket is, ahol összekulcsolt kézzel, megnémultan hallgattak a holtak.

Holnap — gondolta Kessel — már abba a sírba is behatol, ahová a kedves fiúcskát fektetik. S lassan majd leszedi, lerágja a húst a hunyt-szemű arcról. Így kerül sorra — úgy lehet, nemsokára — ő is.

S egyszerre azt érezte, hogy semmi célja többé az életnek. Munka, kötelesség, felelősség, szorgalom, elismerés — mind oly hiábavalónak tűnt. Szinte furcsának találta, hogy úgy kapaszkodott ezekben a szavakba, mintha legtelje, egyedüli értelme lettek volna az életnek. Csak most hatotta át a tudat, hogy valamit kihagyott, kifelejtet, a legfontosabbat — talán az élő, mindent meleg árammal átfonó és betöltő szeretetet, mely napfényvel világíthatta volna meg az életet vagy talán mást, erre már nem tudott rájönni, csak tovább meredt az éjszakába hideg, üveg-kék szemével, mikor váratlanul feltűnt a messzi országúton egy lassan tapogatózó hosszú fénysugár. Kessel élesen figyelte, mint közeledik s mint világítja meg hirtelen az egész műutat, s szinte vágyakozva nézett utána, mikor lassan végkép eltűnt az éjszakában.